

Grad kao fenomen urbane ekonomije

Razumović-Odvorac, Veronika

Undergraduate thesis / Završni rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Economics in Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:145:762616>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-10**

Repository / Repozitorij:

[EFOS REPOSITORY - Repository of the Faculty of Economics in Osijek](#)

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Ekonomski fakultet u Osijeku
Preddiplomski studij Menadžment

Veronika Razumović-Odvorac

Grad kao fenomen urbane ekonomije

Završni rad

Diplomski rad iz predmeta	URBANA ekonomija
ocijenjen ocjenom	107/100 (5)
Osijek, 1.3. 2019.	Potpis nastavnika:
I RAZINA OBRAZOVANJA	

Osijek, 2019.

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

Ekonomski fakultet u Osijeku

Preddiplomski studij Menadžment

Veronika Razumović-Odvorac

Grad kao fenomen urbane ekonomije

Završni rad

Naziv kolegija: Urbana ekonomija

JMBAG: 0010218865

e-mail: vrazumovicodvorac@efos.hr

Mentor: Jerko Glavaš izv.prof.dr.sc.

Komentor: Bruno Mandić mag.oec.

Osijek, 2019.

Josip Juraj Strossmayer University of Osijek
Faculty of Economics in Osijek
Undergraduate Study Management

Veronika Razumović-Odvorac

The city as a phenomenon of urban economy

Final paper

Osijek, 2019.

IZJAVA

O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI, PRAVU PRIJENOSA INTELKTUALNOG VLASNIŠTVA, SUGLASNOSTI ZA OBJAVU U INSTITUCIJSKIM REPOZITORIJIMA I ISTOVJETNOSTI DIGITALNE I TISKANE VERZIJE RADA

1. Kojom izjavljujem i svojim potpisom potvrđujem da je završni
(navesti vrstu rada: završni / diplomski / specijalistički / doktorski) rad isključivo rezultat osobnoga rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu. Potvrđujem poštivanje nepovredivosti autorstva te točno citiranje radova drugih autora i referiranje na njih.
2. Kojom izjavljujem da je Ekonomski fakultet u Osijeku, bez naknade u vremenski i teritorijalno neograničenom opsegu, nositelj svih prava intelektualnoga vlasništva u odnosu na navedeni rad pod licencom *Creative Commons Imenovanje – Nekomercijalno – Dijeli pod istim uvjetima 3.0 Hrvatska*.
3. Kojom izjavljujem da sam suglasan/suglasna da se trajno pohrani i objavi moj rad u institucijskom digitalnom repozitoriju Ekonomskoga fakulteta u Osijeku, repozitoriju Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku te javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15).
4. izjavljujem da sam autor/autorica predanog rada i da je sadržaj predane elektroničke datoteke u potpunosti istovjetan sa dovršenom tiskanom verzijom rada predanom u svrhu obrane istog.

Ime i prezime studenta/studentice: Veronika Razumović-Odvorac

JMBAG: 0010218865

OIB: 29047947119

e-mail za kontakt: veronika.razumovic12@gmail.com

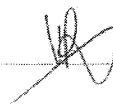
Naziv studija: Preddiplomski studij Menadžment

Naslov rada: Grad kao fenomen urbane ekonomije

Mentor/mentorica diplomskog rada: Jerko Glavaš izv.prof.dr.sc.

U Osijeku, 06.06.2019. godine

Potpis _____

Grad kao fenomen urbane ekonomije

SAŽETAK

Grad kao fenomen urbane ekonomije završni je rad iz kolegija urbana ekonomija. Različita su mišljenja povjesničara kada je nastao prvi grad i koji je to točno grad, ali većina ih se slaže da je prvi grad Jerihon nastao oko 7000. godina prije nove ere. Važna povijesna razdoblja za razvoj gradova imala su antika, srednji vijek te doba industrijalizacije. Nekakva osnovna definicija grada je određeno geografsko područje koje ima visoku gustoću naseljenog stanovništva u odnosu na taj određeni prostor. Grad se može definirati kao kompleksna društvena organizacija koja se može promatrati iz različitih kutova, ovisno o različitim stajalištima teorijskog pristupa i naučne orijentacije onoga tko se bavi proučavanjem jednoga grada. Suvremeni gradovi organizirani su u urbane sisteme, na taj način gradovi čine kompleksnu međusobno povezanu mrežu. Za suvremene gradove karakteristični su procesi urbanizacije i metropolitanizacije, zbog kojih se smanjuje broj seoskog stanovništva. Najrazvijeniji urbani sistemi svijeta su metropolitanska područja Londona, New Yorka te Tokija. Globalni gradovi su važna financijska, politička, kulturna i poslovna središta. Globalni grad ima organizirane globalne poslove, financijsku, trgovinsku i političku funkciju, te u njemu postoje socijalne i kulturne raznolikosti.

Ključne riječi: Grad, urbanizacija, metropolitanizacija, globalni grad, urbani sistemi, suvremeni grad, funkcije grada, kreativan grad

The city as a phenomenon of urban economy

ABSTRACT

The city as a phenomenon of urban economy is the final work from the field of urban economy. There are different opinions of historians when the first city was built and which is the exact city, but most of them agree that the first city is Jerihon and it was built around 7,000 years before the new era. Important historical times for the development of cities are antiquity, the middle age and the age of industrialization. Some basic definition of the city is defined as a geographic area with a high density of populated population relative to that particular area. The city can be defined as a complex social organization that can be viewed from different angles depending on the different views of the theoretical approach and the scientific orientation of one who is studying a city. Modern cities are organized into urban systems, so cities create a complex interconnected chain. Modern cities are characterized by the processes of urbanization and metropolitanization, which reduce the number of rural population. The most developed urban systems in the world are the metropolitan areas of London, New York and Tokyo. Global cities are important financial, political, cultural and business centers. The global city has organized global business, financial, trade and political functions, and there are social and cultural diversity.

Keywords: City, urbanization, metropolitanization, global city, urban systems, modern city, city functions, creative city

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Grad- pojam i funkcije	2
2.1. Definicija grada	2
3. Povijesni nastanak i razvoj gradova.....	6
3.1. Predindustrijski grad.....	6
3.2. Industrijski grad.....	9
4. Urbanizacija	11
4.1. Pojam i podjela urbanizacije	12
4.2. Urbani sistemi.....	14
4.3. Metropolitanizacija.....	15
4.4. Urbani trendovi.....	15
5. Suvremeni grad	18
5.1. London – suvremeni grad.....	20
6. Zaključak.....	21
7. Literatura	22
Popis slika	24

1. Uvod

Tema završnog rada *Grad kao fenomen urbane ekonomije* je pregled razvoja gradova od njihovog nastanka do suvremenog grada. Pitanje što je to grad zaokuplja pažnju mnogih znanstvenika, i to prije svega urbanih sociologa i urbanista te se tim pitanjem bave sociologija, geografija, ekonomija, urbanizam te humanističke, prirodne i tehničke znanosti. Grad je ljudska tvorevina nastala oko 7 000 godina prije nove ere. Današnji, suvremeni gradovi su uređene ljudske 'organizacije' koje su kroz povijest prošle kroz mnoge procese i promjene, da bi postale ono što su danas.

Na samom početku rada bit će riječ o urbanoj ekonomiji i urbanoj ekonomici te o samom pojmu grada te funkcijama grada.

Slijedeće poglavlje odnosi se na nastanak gradova te povijesni pregled razvoja gradova. U povijesnom pregledu grad se dijeli na predindustrijski grad i na industrijski grad.

U trećem poglavlju bit će riječ o urbanizaciji, urbanim sistemima, metropolitanizaciji te urbanim trendovima, procesima i pojmovima karakterističnim za postindustrijske, suvremene gradove.

Zadnje poglavlje odnosi se na današnji suvremeni grad, kojega obilježavaju visoka tehnološka naprednost, kreativnost, inovativnost i drugo. Također će biti riječ o Londonu, kao primjeru jednog današnjeg suvremenog i urbanog grada.

2. Grad- pojam i funkcije

Urbana ekonomija i urbana ekonomika su dvije znanstvene discipline koje su usko povezane, ali nemaju isto značenje. „ Urbana ekonomija (*urban economy*) stvarna je ekonomija nekog društva i njezina struktura, a urbana ekonomika (*urban economics*) znanstvena je ekonomska disciplina (ekonomije) koja se bavi proučavanjem urbane ekonomije i njezinih zakonitosti.“ (Šimunović, 2007. : 16.)

Prema Šimunoviću (2007.) urbana ekonomika grana je prostorne ekonomike, čiji je osnovni predmet izbor lokacije za tvrtke i kućanstva u gradu. Točnije, bavi se prostorno-ekonomskim zakonitostima grada, kao što su rast i veličina grada, procesi promjene urbane strukture, koncentracija ljudi i dobara, ekonomija razmjera, urbane funkcije, urbanizacija, materijalna i tržišna prostorna povezanost, tržište i drugo. Također se bavi i korištenjem zemljišta, gradskim prometom, stanovanjem te gradskim problemima kao što su segregacija, siromaštvo, edukacija, kriminal i drugo. Dvije su vrste ekonomije kojima se bavi urbana ekonomika, a to su tradicionalna ekonomija i urbana ekonomija. Tradicionalna ekonomija bavi se djelatnostima koje su smještene u gradu te gradskim prostorom. Urbana ekonomija bavi se prostorom grada, točnije uređenjem i planiranjem iskorištavanja zemljišta za potrebe stanovanja, rada i svih drugih usluga.

2.1. Definicija grada

Pitanje što je to grad zaokuplja pažnju mnogih znanstvenika, i to prije svega urbanih sociologa i urbanista te se tim pitanjem bave sociologija, geografija, ekonomija, urbanizam te humanističke, prirodne i tehničke znanosti. Ivo Šimunović u predgovoru svoje knjige *Urbana ekonomika* definira grad ovim riječima: „ ...grad je mnogo toga, da je grad 'mnoštvo' i složena struktura, koju ne čine samo stanovnici, građevine i teritorij, da je grad također kultura, umjetnost, mjesto neprestanog stvaranja, najdublja i najstarija memorija nekog društva i mjesto događanja zajedničke povijesti i mnogih individualnih sudbina.“ (Šimunović, 2007. : 7.) Nekakva osnovna definicija grada je određeno geografsko područje koje ima visoku gustoću naseljenog stanovništva u odnosu na taj određeni prostor. Grad se može definirati kao

kompleksna društvena organizacija koja se može promatrati iz različitih kutova, ovisno o različitim stajalištima teorijskog pristupa i naučne orijentacije onoga tko se bavi proučavanjem jednoga grada. Gradovi su puno više od zatvorenih prostora unutar kojih se nalaze ljudi, znanje i određena dobra. Oni su odraz društva i kao takvi zahtijevaju određene programe kako bi funkcionirali i ostvarili osnove uvjete za ljudsku egzistenciju i interakciju: vlast, trgovinu, upravljanje, kulturu, obrazovanje i slično. Gotovo svaka ozbiljnija definicija grada dolazi od polazišta da bi se grad trebao shvaćati kao društveni i fizički fenomen. (Anonymous 1 n.d.) „Grad je kompaktno sagrađeno veće naselje obilježeno relativno gusto stalno naseljenim većim brojem stanovnika, razvijenom urbanom infrastrukturom, administrativnim statusom grada, gradskim načinom života, funkcijom stanovanja i rada, organiziranim prometom i opskrbom, dostupnošću obrazovnih, medicinskih, upravnih i ostalih pravnih usluga te dostupnošću sadržaja kojima ljudi ispunjavaju svoje slobodno vrijeme.“ (Mihalić, 2015.: n.p.) Prilikom definiranja pojma grada uzima se niz različitih obilježja, koja se razlikuju od države do države te ovise o svrsi određivanja statusa grada. Neka od tih obilježja su gustoća naseljenosti, udio stanovništva zaposlen u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima te veličina naselja. Veličina naselja mjeri se izračunom broja stanovnika. Ostala mjerila za definiranje grada su gustoća naseljenosti (broj stanovnika po jedinici površine), tip zgrada, socijalna struktura stanovništva, povijesno i pravno mjerilo, centralitet naselja, unutarnja funkcionalna podjela grada, prometna funkcija, gustoća radnih mjesta i mnoga druga. Zbog svih tih čimbenika grad je teško jednoznačno definirati, osobito kada se radi o visokoindustrijaliziranim zemljama, u kojima je prijelaz iz seoskog u gradsko naselje bio postupan. (Hrvatska enciklopedija 1, n.d.)

Grad je centar društvenih i političkih promjena te kulturnih inovacija. Iako često uzrokuju društvene probleme, gradovi su bitan element društvene organizacije. Prema stručnjacima postoje četiri glavne funkcije grada, a to su mobilizirajuća funkcija, funkcija odlučivanja, generativna funkcija te kapacitet transformacije.

Pod funkcijama suvremenog grada podrazumijevaju se sve one djelatnosti i manifestacije koje imaju gradski karakter. Gradske funkcije mogu se promatrati sa dva gledišta: kao stvaralačka, organizirana aktivnost jednog dijela stanovništva, i kao korištenje svih stvaralačkih aktivnosti za osobne i zajedničke potrebe od strane gradskog stanovništva. O prostoru se prije svega govori kao o naseljenom prostoru pri čemu su društvo i kvaliteta životne sredine bitan faktor stanja određenog prostora. (Anonymous 1 n.d.) Ukratko rečeno Glamuzina (2013.) tvrdi da su funkcije grada poslovna, proizvodna, stambena, prometna te rekreacijska. Tim funkcijama još treba pridodati funkciju obrazovanja. Poslovna funkcija podrazumijeva trgovinu, osobne i

profesionalne usluge, upravne djelatnosti te financijska poslovanja. Proizvodna funkcija odnosi se na industriju, građevinarstvo te proizvodne zanate. Stambena funkcija važna je i u urbanim i u ruralnim naseljima. Prometna funkcija odnosi se na povezivanje prometnicama, ali i na suvremene oblike komuniciranja.

Autori Lamza-Maronić, Glavaš i Mavrin (2016.) tvrde kako postoje različiti profili urbanih, tj. gradskih identiteta. Neki od njih su prijestolnica, administrativna, sveučilišni grad, komercijalni grad, grad sjecišta, industrijski grad, postindustrijski grad, rudarski grad, turistički grad, grad-sportsko odredište, povijesni grad, kulturna prijestolnica, sakralni grad, pogranični grad, multikulturni grad, post-multikulturalni grad, vojni grad, tajni grad, cybercity, branjiv grad te postmoderni grad. Prema urbanoj dinamici postoje četiri vrste gradova. Urbana dinamika odnosi se na ekonomsku, kulturnu i društvenu aktivnost u gradu. Četiri vrste gradova su:

1. Gradovi akcije
2. Gradovi reakcije
3. Pasivni gradovi
4. Gradovi na izdisaju.

Gradovi akcije zapravo su gradovi- pokretači, odnosno inovativni gradovi koji imaju razvijeno gospodarstvo te velik broj zaposlenosti. Gradovi reakcije, koji se još nazivaju gradovi u usponu ili gradovi sljedbenici, slabije su razvijeni nego gradovi akcije, ali imaju velike izgleda postati gradovi akcije jer u njima raste broj stanovnika i stopa zaposlenosti. Pasivni gradovi ili usporeni gradovi imaju nisku stopu razvijenosti gospodarstva, minimalnu inovativnost, nisu spremni na promjene te zbog toga ne prihvaćaju inovacije. Također ih karakterizira stagnacija ili opadanje broja stanovnika te je stanovništvo staro i nisko obrazovano. Gradove na izdisaju, umiruće gradove ili „nekropolise“ karakterizira visoka stopa depopulacije, nemaju želju za promjenama, nepostojanje inovacija, loše gospodarstvo i drugo.

„Zakon o lokalnoj samoupravi (2001.) izričito definira da je grad u upravnom kontekstu jedinica lokalne samouprave koja se bavi ovim poslovima:

- a) Uređenjem naselja i stanovanjem, prostornim i urbanističkim planiranjem i komunalnim djelatnostima;
- b) Brigom o djeci, socijalnoj skrbi, primarnom zdravstvenom zaštitom, odgojem i osnovnim obrazovanjem;
- c) Kulturom, tjelesnom kulturom i športom;

- d) Zaštitom potrošača, zaštitom i unapređenjem prirodnog okoliša te protupožarnom i civilnom zaštitom.“ (Lamza-Maronić, Glavaš, Mavrin, 2016.: 49.)

Također isti autori (2016.) iznose da se upravljanjem gradom bavi gradski upravitelj, odnosno gradonačelnik. Gradonačelnik sudjeluje u radu gradskog vijeća i na čelu je poglavarstva. Uglavnom se imenuje na mandat od pet godina. Postoji trofazinska razina upravljanja a to su središnja vlast, regionalna vlast i lokalna samouprava.

Gradske uprave brinu o kvaliteti života, čiji se koncept nalazi u temeljnim dokumentima razvoja grada. Šest glavnih domena koje se odnose na kvalitetu života u gradu su stanovanje, promet i infrastruktura, komunalne usluge, prirodni okoliš, dostupnost usluga i sadržaja (vrtići, osnovne škole, zdravstvo, trgovine, sportski objekti, parkovi i drugo), socijalne veze u susjedstvu i sigurnost.

3. Povijesni nastanak i razvoj gradova

Prema Bjelajcu i Vrdoljaku (2009.) čovjek je u svojim počecima bio nomad te se neprestano selio u potrazi za hranom za sebe i životinje te je tražio povoljne klimatske i ekološke uvjete. Stalno se naselje moglo zapravo razviti i održavati kada je njegovo stanovništvo u tadašnjim uvjetima moglo proizvesti dovoljno hrane za dulje razdoblje te kada se više nije trebalo seliti. Prva sela nazivaju se neolitskim naseljima, a pojava prvih gradova naziva se urbanom revolucijom. Industrijska revolucija imala je veliku ulogu u razvoju gradova te se kroz povijesni pregled gradovi dijele na predindustrijske i industrijske gradove.

Lamza-Maronić, Glavaš i Mavrin (2016.) govore kako je broj stanovnika u gradovima premašio broj stanovnika u ruralnim naseljima u 21. stoljeću, a sve je započelo industrijskom revolucijom još u 19. stoljeću.

3.1. Predindustrijski grad

„Predindustrijski grad obuhvaća dugo vremensko razdoblje i dijeli se na nekoliko vrsta, koji se po vremenu nastanka i organizaciji prostora te kulturi i društvenim odnosima razlikuju (prvi gradovi, antički i feudalni gradovi).“ (Bjelajac, Vrdoljak, 2009. : 5.)

Prema Miliću (1994.), stalne nastambe nastaju tijekom sedmog tisućljeća prije Krista u dolinama rijeke Nil, Eufrata, Tigrisa i njihovih pritoka. Neke od tih prvih neolitskih naseobina su Merimda, Beni Salan, El Faiyum, El Hatar, Tepe Siyalk, Tell Arpašii, Hassuni, Tepe Gawri, Marsa i drugi. Takva neolitska naselja su činile kolibe grupirane oko zajedničkog starješine.

Prema Bibliji, nastanak gradova se veže uz Kaina, koji je bio prvi poljoprivrednik, kojega je Bog poslao da izgradi gradove. Pak „Arheolozi smatraju da su prvi gradovi bili Jerihon, skup kuća sagrađenih od blata i opasnih zidova u kome je živjelo nekoliko tisuća stanovnika oko 8000. Godine prije nove ere i Katal Hajuk, čak i nešto veće naselje od Jerihona u turskoj Anadoliji.“ (Anonymous 1 n.d., n.p.) Grad Jerihon je u to vrijeme bio političko, privredno i vjersko središte na području sjeverno od Mrtvog mora te se na tom području formiraju prva aristokratska društva. „Na temelju arheoloških nalaza najstarijim gradom smatra se Jerihon na

zapadnoj obali Jordana. Naseljen je oko 7 500 g. pr. Kr. i 7 000. g. pr. Kr. imao je oko 2 000 stanovnika. U sljedećih nekoliko stoljeća nastala su druga urbana naselja u toj regiji. Većina ih je, poput Jerihona, bila omeđena zidinama i bili su otprilike jednake veličine kao i Jerihon.“ (Graovac Matassi 2004., n.p.) Milić (1994.) smatra da karakteristike tadašnjih gradova koje su omogućavale razlikovanje statusa grada od drugih naselja su te što je velik udio stanovništva bio zaposlen u drugim djelatnostima osim poljoprivrede, imali su odvojen politički sustav, bili su ograđeni zidinama i imali su tržnice. Veliki značaj za razvoj gradova imalo je otkriće novih oruđa i metoda u proizvodnji hrane, pluga, navodnjavanja i uzgoja stoke. Stvaranjem viškova u svojoj proizvodnji omogućava ljudima da se bave trgovinom, manufakturom i drugim aktivnostima. Na europski kontinent veliki utjecaj je imala Prednja Azija. U Europi neki od prvih gradova su Knosos, Sotira, Kitera, Chirokitija, Sesklo, Dimini, Starčevo i drugi. Gradovi u Prednjoj Aziji su već u petom tisućljeću prije Krista imali razvijen hidrotehnički sustav za natapanje, što govori o njihovoj planiranoj poljoprivredi. S razvojem poljoprivrede razvijaju se i izgrađuju nova naselja, koja će postati značajna politička, ekonomska i kulturna središta. Neka od tih naselja su Nipur, Isin, Adab, Larsu, Tello, Ur, Eridu i drugi. U to vrijeme pojavljuje se prvo pismo, prvi numerički i mjerni sustavi te prvi novci. U tim naseljima novog tipa prevladavaju sekundarne i tercijarne djelatnosti pa u njima žive pretežno obrtnici, trgovci, vojnici, službenici, svećenici. Formiranje društvenih klasa dovodi do nove konstrukcije naselja, pojavljuju se palače kao nastambe za vladare. Kasnije se pojavljuju hramovi, kao prostori sakralne naravi. Na arheološkim nalazima na području srednje Mezopotamije može se pratiti razvoj kulture stanovanja i izgradnje kuće, hrama i palače.

„Urbani razvoj na europskom kontinentu počinje tijekom antike na području Sredozemlja. Upravo su u tom dijelu Europe nastale prve velike civilizacije koje su se odlikovale razvijenom mrežom gradova i urbanom kulturom: starogrčka i starorimska. Iz sredozemnoga će se prostora urbana mreža širiti u ostale dijelove europskoga kontinenta u kojima su te dvije državne organizacije proširile svoju vlast.“ (Glamuzina, 2013.:15.) Atena je među prvim grčkim gradovima koji postaje homogena i samostalna društveno-politička zajednica, tj. polis. Grčka je bila podijeljena na stotine samostalnih polisa pa su se tako razlikovale i društvene institucije u tim polisima. Neki od gradova bili su Mikena, Argos, Troja, Sparta i drugi. „No ono što je u cijelosti izvjesno i što arheološka istraživanja u središnjoj Grčkoj potvrđuju, to je nagli razvoj prapovijesne nastambe, koja se u kratkom razdoblju od nekoliko stoljeća transformirala od kolibe do tolosa, te od kružne ili apsidalne i biapsidalne kuće do megarona s jednom prostorijom ili više njih.“ (Milić 1994, 89.) Razvoj industrije, novčane i komercijalne privrede stvara klasu

trgovaca i obrtnika, koja postaje srednja građanska klasa. Tlocrt grčkog grada dokazuje njihovu planski usmjerenu izgradnju. U Grčkoj se pojavljuju prve gradske kanalizacije i individualni vodovodi. Grčki polisi su bili podijeljeni na agoru, političko-upravno središte polisa, i temenosu, mitsko- sakralno središte. Grčki kolonijalni gradovi bili su strogog geometrijskog reda te je u njima dosljedno provedena prostorna konstrukcija. Grci su svoje kolonije imali širom Sredozemnog mora, a najviše na Apeninskom poluotoku, Jadranskoj obali, obali Crnog mora i drugo. Neke od grčkih kolonija na hrvatskom prostoru bile su Issus, Faros, Epetion, Tragurion, Korkyra i drugi. Rimska antička naselja nadovezuju se na urbanističko nasljeđe Etruščana. Rimski gradovi redovito su bili pravokutni, podijeljeni na četiri regije dvjema okomitim ulicama. „Rim je stoljećima izgrađivao sistem civiteta- građanskih pravnih normi koje su obuhvaćale i široku lepezu municipalnog i komunalnog pravnog sustava: od *forum* (trgovišta), *conciliabula* (zajednica rimskih građana u nekom nerimskom naselju), *konventus* i *oppiduma civitum romanorum* (s raznim stupnjevima italskog-kasnije rimskog građanskog prava), do prefektura, kolonija i municipija.“ (Milić 1994., 187.) Žarište društvenog života u gradu bio je glavni gradski trg forum. Uz forum se nalazio kapitolij, posvećeni prostor koji je morao sadržavati hram. Kako su Rimljani osvajali nova područja, gradili su nove ceste i nove gradove. Neki od tih gradova su Emona (Ljubljana), Celeia (Celje), Vindobona (Beč), Aquincum (Budimpešta), Mursa (Osijek), Tergeste (Trst), Senia (Senj), Iader (Zadar), Salona, Siscia (Sisak), Marsonia (Slavonski Brod), i drugi. (Ibid.)

Rani europski, srednjovjekovni gradovi su bili utvrde u kojima je vladao feudalizam. Uglavnom su postojale kraljevine, carstva i vojvodine, čiji gradovi su imali tri različite uloge. Prva je bila religiozna uloga, druga obrambena i treća administrativna. Oko jedanaestog stoljeća feudalizam više nema veliki značaj, jer je suočen s demografskom, ekonomskom i političkom krizom. Zbog krize dolazi do uvođenja plaćanja poreza. Dolazi do znatnog razvoja trgovine. Najvažnije područje urbanog razvoja u srednjem vijeku bila je sjeverna Italija, te dijelovi današnje Francuske, Beneluksa i Njemačke. (Anonymous 1 n.d.)

„Renesansa u urbanizmu nije bila onoliko revolucionarna kako se često ističe: ona je preuzela stari, slobodan i nepravilan radijalnokoncentričan plan grada, geometrijski ga racionalizirala i kao zamjenu za spontani *ograničeni grad* ponudila *organizirani grad*.“ (Milić 2002., 5.) U to doba dolazi do razvoja znanosti, a najveći utjecaj su imale tehničke inovacije, koje su olakšale ljudski rad i ljudsku produktivnost. Nešto novo u izgledu renesansnih i baroknih gradova su zvjezdolike utvrde. Vojna sila i financijski kapital određivali su sudbinu gradova. (Ibid.) U Europi se uspostavlja centralizacija političke moći te se formiraju nacionalne države. Mnoge

europske sile, poput Španjolske, Portugala, Engleske, Francuske i drugih, kreću u kolonijalne pohode po čitavom svijetu. Dolazi do industrijalizacije i povećane proizvodnje na bazi sirovina, zahvaljujući resursima iz osvojenih kolonija. U gradovima se neprestano povećava broj stanovnika i gradovi se neprestano šire. Tijekom šesnaestog, sedamnaestog i osamnaestog stoljeća zabilježen je velik materijalni napredak u proizvodnji, inovacije u poljodjelstvu, obrtništvu i manufakturama. Karakteristično za ovo razdoblje je i gradnja pomorskih luka, zbog trgovine, prometa i vojnih osvajanja. (Anonymous 1 n.d.)

3.2. Industrijski grad

Graovac Matassi (2004.) govori da su tehnološke inovacije i bogatstva iz novoosvojenih područja i političkim promjenama dovele do raspada feudalnog sustava, a rezultat toga bila je druga agrarna revolucija. U to vrijeme došlo je do povećanja produktivnosti, dovozile su se sirovine iz koloniziranih područja, stvarali su se proizvodni viškovi i drugo. Sve to rezultiralo je povećanjem standarda. Upravo taj razvoj potakao je stanovništvo da se preseli iz okolice u gradove. Također godine 1776. izumom parnog stroja i njegovom primjenom povećala se poljoprivredna proizvodnja, ali i potreba za industrijskim radnicima u gradovima. U to vrijeme Engleska je također doživljavala industrijsku i urbanu revoluciju. Godine 1750. London je dostigao brojku od 750 000 stanovnika, jedino je Peking bio veći. Oko 1800. g. Peking i London dostigli su milijun stanovnika i tako postali prvi milijunski gradovi na svijetu. Početkom razdoblja devetnaestog stoljeća nastajale su velike razlike između urbanizacije industrijaliziranih zemalja i slabije razvijenih zemalja. Kao primjer tu su zemlje Latinske Amerike i Afrike na koje se industrijska revolucija nije proširila, koje su bile samo izvor sirovina i radne snage za Europu. S vremenom dolazi do nejednakog i sporog urbanog razvoja. Kolonijalna područja razvijaju se u velike lučke gradove koji su služili za izvoz u kolonijalne sile. Osim tih lučkih gradova nisu se razvili neki drugi urbani centri, tako da je u unutrašnjosti bilo većinom ruralno stanovništvo, a taj trend je u velikom broju slučajeva prisutan i danas. Najveći urbani rast se danas bilježi zapravo u područjima gdje je stupanj urbanizacije najniži. To se događa upravo zbog sve većeg pritiska stvorenog snažnim porastom ukupnog stanovništva, gospodarskih promjena i jačanja industrijalizacije. U slabije razvijenim zemljama prisutan trend preseljenja stanovništva iz ruralnih u urbana područja, posebice u primarne gradove, tj. najveće gradove u pojedinim državama, poput Bombaja, Nairobija i Mexico Cityja.

Prema Vresku (2002.), industrijski grad nastao je kao produkt urbanizacije u kojemu industrija zapošljava najveći dio aktivnog stanovništva, a industrijski grad je ujedno i najznačajnija ekonomska osnova urbanog razvoja. Industrializacija je potakla razvoj mnogih gradova, a današnji najveći industrijski gradovi počeli su se razvijati u predindustrijskoj fazi. Industrijski grad je u tome procesu dobivao nove funkcije i nove sadržaje, te su se postepeno gradile industrijske četvrti. Tijekom razvoja industrije dolazi do poremećaja funkcionalne ravnoteže gradova. Upravo ta ravnoteža predstavljala je funkcionalni odnos koji je bio uspostavljen u sklopu regionalnih i lokalnih urbanih sistema. Industrijski grad u svim svojim sastavnicama doživljava veliku preobrazbu prostorne strukture. Gradovi su se prostorno širili zahvaljujući koncentraciji stanovništva i novim urbanim sadržajima. U to vrijeme tvornice su vlasnicima omogućavale velike profite, ljudima zapošljavanje, a gradovima dobru ekonomsku osnovu. Tvornice su imale izuzetno veliku ulogu u aglomeriranju stanovništva. Trebalo je također izgraditi i radnička naselja za radnu snagu koja je dolazila u grad. Većinom su vlasnici tvornica gradili stambena naselja za svoje radnike u blizini tvornica. Tvornice i radničko naselje je u nekim europskim gradovima zauzimalo više od polovice gradskog naselja. Također razvoj industrijskih gradova pospješio je razvoj željeznica. Dok se nisu počele graditi željeznice gradovi se nisu mogli širiti izvan svojih obrambenih sistema, te su se glavne željeznice gradile u blizini gradskih zidina. Ovakav razvoj uvjetovao je i znatne promjene u funkcionalnoj-prostornoj strukturi grada. Uvođenje novih funkcija, izgradnja novih urbanih sadržaja i prostorno širenje grada sa svim tim počeli su se mijenjati i razlikovati funkcionalni dijelovi grada. U tom razdoblju zemljišta koja se nalaze u gradskoj jezgri postaju najskuplja, a rente najviše. Do kraja osamnaestog stoljeća jezgra grada bila je slabo diferenciran prostor u funkcionalnom smislu. Kasnije u drugoj polovici devetnaestog stoljeća u jezgri su se počele diferencirati financijske institucije, prvo se pojavljuju banke i osiguravajuća društva, a nakon toga trgovine, robne kuće i razne administracije. S početkom dvadesetog stoljeća jezgre grada su postale usmjerene na poslovnu djelatnost, koncentracijom na poslovne institucije gradska jezgra je gubila na funkciji stanovanja. Također dolazi i do preraspmještaja stanovništva, ono počinje seliti u druge dijelove, pogotovo stanovništvo višeg socijalnog statusa. Time se promijenila i gustoća naseljenosti, a najgušće su bili naseljeni dijelovi oko jezgre. Razvoj gradskog prometa uvelike je mijenjao strukturu grada. Za razvoj grada prema van veliku važnost imala je željeznica, grad se jače širio uzduž pruga koje su izlazile iz grada te su se uz njih razvijala predgrađa. Tada se zapravo gradski promet polako počeo usavršavati. Početkom dvadesetog stoljeća električni tramvaj zamijenio je tramvaj sa konjskom zapregom, a pojavljuju se i podzemne željeznice. Najbitnija odrednica razvoja gradskog prometa bilo je uvođenje

motora s unutarnjim izgaranjem. Vrlo malo pažnje se posvećivalo planiranju stambene zajednice kao neke zaokružene jedinice. Dolazi do sve većeg broja doseljavanja stanovnika te promjene mjesta stanovanja dovode do otuđivanja ljudi. U zemljama zapadne Europe pronalazimo najtipičnije industrijske gradove devetnaestog stoljeća. Što se tiče industrije industrijski pogoni i radionice grade se na slobodnim parcelama, u dvorištima te se preuređuju razne podrumске i tavanske prostorije. „Do 1835. godine razvoj grada bio je ograničen na starogradsku jezgru tek nakon te godine počinje razvoj grada prema širini, te se to razdoblje naziva razdoblje slobodnog razvoja.“ (Ibid., 76.) Također Vrsek (2002.) govori da u to vrijeme nije svaka kuća imala svoj sanitarni čvor nego su se gradile bez vodovoda i kanalizacija, a na dvadeset kuća postojao je jedan sanitarni čvor. Treća faza razvoja gradova počinje oko šezdesetih godina devetnaestog stoljeća kada gradovi dobivaju svoja upravna tijela koja građani sami biraju. Dolazi i do prvih zakonskih intervencija parlamenta i vlade. Tada poseban problem izaziva prenaseljenost, zagađenost i bolesti koje su zbog toga izbijale. Propisan je novi tip izgradnje kuće ovaj način bio je moderniji, humaniji i standardi stanovanja predviđeni su zakonom. Četvrta faza započinje prije prvog svjetskog rata i traje skroz do kraja drugog. U to vrijeme grad se eksplozivno počinje širiti prema van. Peta faza traje od 1945. godine i u njoj se razvijaju britanski gradovi, a karakterizira ih strogo kontrolirani planski razvoj s velikim sanacijskim programima. Počinju se graditi stambeni blokovi sa visokim zgradama i stanovima za iznajmljivanje. Budući da su postale gusto naseljene početkom dvadesetog stoljeća postaju sirotinjske četvrti. Posljedice razvoja industrijskog grada bila su gusto naseljene i zagađene urbane zone koje ubrzo postaju sirotinjske četvrti. Upravo zbog toga nužno je bilo gradske uprava i vlada sanacijski djeluju. U drugoj polovici devetnaestog stoljeća pojedini gradovi uvode sanacijske programe, a vlada donosi zakone kojima se regulira planiranje i uređenje grada. Počinje se više pažnje posvećivati planiranju lokalne zajednice. Planiraju se zaokružene stambene zajednice s posebnom infrastrukturom i centrima za okupljanje stanovništva kako bi smanjili međuljudsko otuđenje.

4. Urbanizacija

Urbanizacija je porast udjela gradskoga (urbanoga) stanovništva, proces širenja gradskog načina života. Pojam urbanizacije obuhvaća prostorno širenje postojećih i nastanak novih gradova, preobrazbu općega stanja urbaniziranosti teritorija neke zemlje: smanjivanje broja seoskih i mješovitih naselja, porast broja manjih, srednjih i velikih urbanih središta, porast koncentracije središnjih urbanih funkcija (financijskih, proizvodnih, obrazovnih, kulturnih) u najvećim naseljima te širenje utjecaja najvećih gradova na ukupan teritorij neke zemlje. Urbanizacija istodobno obuhvaća proces napuštanja sela i seljenja stanovništva u gradove (deruralizacija) te napuštanje poljoprivredne u zamjenu za neke druge djelatnosti (deagrarijacija). Urbanizacija je globalan proces, a posebno je intenzivna u nerazvijenijim zemljama, u kojima poprima drastične razmjere dovodeći do izrazitoga porasta broja stanovnika u najvećim gradovima, megalopolisima i, posljedično, do problema organizacije života u njima te do porasta broja gradova s više od 100 000 stanovnika. Za razliku od nerazvijenih zemalja, proces urbanizacije znatno je stabilniji u, već odavno urbaniziranim, zemljama Zapadne Europe i SAD-u, u kojima je od 1950-ih zamjetna tendencija pada broja stanovnika u najvećim gradovima i preseljavanja stanovništva u okolice (metropolitanizacija). (Hrvatska enciklopedija 2, n.d.)

4.1. Pojam i podjela urbanizacije

Prema Mitroviću (2013.) naziv urbanizacija dolazi od latinske riječi *urbs*, što znači grad. Prema tome, urbanizacija označava razvoj gradova. Danas obuhvaća uz samu pojavu i razvoj gradova, i kompleksne promjene u ruralnim sredinama s kojima se u raznim oblicima smanjuju razlike između grada i sela. S obzirom kako se očituje u prostoru, urbanizacija se dijeli na primarnu i sekundarnu. Primarna urbanizacija obuhvaća postanak i razvoj formalnog grada, tj. koncentraciju stanovništva u granicama grada ili u njegovim rubnim zonama, stvaranje karakterističnih gradskih demografskih struktura, koncentraciju i razvoj sekundarnih i tercijarnih djelatnosti te širenje prostora sagrađenog urbanim sadržajem (stambenim zgradama, tvornicama, parkovima, igralištima itd.) unutar ili izvan međa postojećih gradova. Primarna urbanizacija stvara kompaktno sagrađene urbane tvorevine koje postaju žarišta sekundarne urbanizacije. Sekundarna urbanizacija obuhvaća populacijsko-demografske,

socijalno-ekonomske, funkcionalne, fizionomijske i druge promjene koje doprinose smanjenju agrarnih obilježja u korist urbanih obilježja ruralnih sredina. Razvoj industrije omogućuje zapošljavanje sve većega broja ljudi u ruralnim sredinama, čime nije uvjetovano preseljavanje stanovništva u središte rada. Otvaranje radnih mjesta ne samo u gradskim nego i u seoskim naseljima te razvoj prometa, koji omogućuje sve bolju prometnu pokretljivost radne snage, utječu da znatan dio stanovništva ostaje živjeti u ruralnim naseljima. „Tako u ruralnim naseljima nastaju dvije socijalno-ekonomske skupine stanovništva: agrarna i neagrarna. Oko gradova nastaju prigradske urbanizirane zone koje su prostorno i funkcionalno povezane s gradom. One mogu biti uvjetovane razvojem industrijskih i rudarskih pogona u ruralnim krajevima. Vidljivo je da primarnom urbanizacijom nastaju kompaktno sagrađena urbana područja s velikom koncentracijom stanovništva i gradskih aktivnosti, dok sekundarnom urbanizacijom nastaju urbanizirana područja." (Mitrović, 2013:11)

Prema Vresku (1989.) postoje tri stadija urbanizacije koji se prostorno i vremenski mijenjaju, a to su predindustrijski ili primarni, industrijski ili sekundarni i postindustrijski ili tercijarni stadij. Svaki od ovih stadija urbanizacije karakterizira određeni stupanj urbanizacije, način na koji se ona provodi, specifična prostorna struktura gradova, vodeća djelatnost i tipovi i smjerovi prostorne pokretljivosti stanovništva. U predindustrijskom stadiju stupanj urbanizacije je vrlo nizak, udio gradskog stanovništva je malen, gradovi su mali i većina stanovništva radi u poljoprivredi. U industrijskom ili sekundarnom stadiju urbanizacije većina stanovništva je zaposlena u industriji, u brzom porastu su i socijalna i prostorna mobilnost. Stanovništvo se seli iz sela u gradove. Postindustrijski stadij urbanizacije karakterizira zapošljavanje u tercijarnim djelatnostima. Prestaje preseljavanje selo- grad, već se događaju preseljenja grad-okolica ili grad-grad, zbog čega su sve češće dnevne migracije. Treći stadij karakterističan je za današnje najrazvijenije zemlje.

Urbanizacija obuhvaća dva procesa, a to su socijalna i prostorna mobilnost. Socijalna mobilnost podrazumijeva promjenu podjela rada u društvu. Za ovaj proces veliku važnost ima napuštanje poljoprivrede i zapošljavanje u nepoljoprivrednim djelatnostima. Socijalna i prostorna mobilnost su međusobno uvjetovani. Prostorna mobilnost podrazumijeva preseljavanje te dnevne i periodične migracije. Ovaj proces karakterizira industrijsku fazu urbanizacije. Industrijalizacija i urbanizaciju su kružno kumulativni procesi.

4.2. Urbani sistemi

„Svaki grad je dio jednog unutar sebe povezanog urbanog sistema, koji je s druge strane dio regionalnog, nacionalnog i internacionalnog urbanog sistema. Na taj način gradovi čine kompleksnu međusobno povezanu mrežu.“ (Mihalić, 2015.) Urbani sustavi dijele se na monocentrične, duocentrične i policentrične. Monocentrični urbani sistem je onaj u kojemu jedan grad dominira nad svojom okolinom veličinom i funkcijama. Takav sistem karakterističan je za male zemlje, ali pojavljuje se i u većim zemljama. Primjeri monocentričnih urbanih sistema su Zagreb, Beč, Lisabon, Pariz i London. Duocentrični urbani sistem je onaj u kojemu dva grada dominiraju u urbanom sistemu te je karakterističan za razvijene zemlje. Takvi gradovi povezani su međusobnim interakcijama, a primjeri takvih urbanih sistema su u Španjolskoj Madrid i Barcelona, u Japanu Tokio i Osaka te u Brazilu Sao Paulo i Rio de Janeiro. Policentrični urbani sistem su urbani sistemi u kojima tri ili više gradova imaju podjednaku razvijenost. Takvi urbani sistemi nastaju planski te su rijetki. Primjeri policentričnih urbanih sistema nalaze se u Njemačkoj, Švicarskoj i SAD-u. (Urbanizacija i urbani sistemi, n.d.) „Svaki grad je dio jednog unutar sebe povezanog urbanog sistema koji je s druge strane dio regionalnog, nacionalnog i internacionalnog urbanog sistema. Na taj način gradovi čine kompleksnu međusobno povezanu mrežu.“ (Mihalić, 2015.) Također, prema Mitroviću (2013.) postoji podjela na lokalni ili dnevni, regionalni, nacionalni i svjetski urbani sistem te globalni urbani sistem, koji se razvija uzastopno s globalizacijom. Lokalni ili dnevni urbani sistem odnosi se na grad i okolicu, dok se regionalni urbani sistem odnosi se na veće gradove te su podsistemi nacionalnih urbanih sistema. Osim nacionalnih sistema, postoje i međunarodni odnosno svjetski urbani sistemi. Svjetski urbani sistemi su nastali razvojem svjetskog tržišta i svjetske ekonomije globalnog života. Globalni urbani sistem čine oni gradovi u svijetu koji su postali sjedišta transnacionalnih kompanija i druge infrastrukture za upravljanje globalnom ekonomijom. Urbani sistemi su otvoreni sistemi, dok nacionalni sistemi mogu imati različit stupanj otvorenosti. Stupanj otvorenosti ovisi o političkim i ekonomskim prilikama zemlje te o urbaniziranosti te zemlje.

4.3. Metropolitanizacija

U postindustrijskom razdoblju mijenja se prostorna struktura grada i njegovog značenja u prostoru, što se zove tercijarna ili metropolitanska faza. U toj fazi tercijarne djelatnosti preuzimaju vodeću ulogu u zapošljavanju stanovništva. „Metropolitanizacija je proces u kojem seljenje stanovništva na relaciji selo-grad zamjenjuje seljenje gradskog stanovništva u okolicu. Na taj se način urbaniziraju velika prostranstva- regije. U metropolitanskim područjima (urbane regije) 2/3 stanovništva živi u gradovima, od toga više od 1/3 u velikim gradovima.“ (Hrvatska enciklopedija 3, n.d.) Mitrović (2013.) smatra da se metropolitanizacija događa na stupnju društveno-ekonomskog razvoja kada srednjih sloj društva dobiva značajnu ulogu, jer je njihov standard života takav da mogu stanovati u obiteljskim kućama na boljim lokacijama na rubu grada. Bogatiji slojevi stanovništva također se sele u rubne i prigradske zone, a u središnjim dijelovima žive niži slojevi društva. Prigradske i rubne zone tako doživljavaju procvat u pogledu koncentracije stanovništva, prometa, ali i uslužnih djelatnosti. Razvojem prometa omogućava se veća prostorna pokretljivost ljudi, dnevna migracija radne snage iz okolice u gradove te su se pojačale funkcionalne veze između grada i okolice. Prilikom promatranja razvoja dnevnih urbanih sistema i procesa metropolitanizacije treba obratiti pozornost na to da svaka zemlja ima specifična obilježja cjelokupnog razvoja, urbanizacije. Proces metropolitanizacije prvo se počeo događati u razvijenim zapadnim zemljama, dok je u Angloamerici taj proces vrlo intenzivan već između dva svjetska rata. Bosotin (2016.) govori da proces metropolitanizacije nije karakterističan za manje razvijene europske zemlje. Postoji pet etapa kojima se objašnjava proces metropolitanizacije. Prema prvoj etapi metropolitanizacija označava migraciju prema glavnom gradu koji je središte industrije. Druga etapa objašnjava razvoj okolnih gradova koji također jačaju. Treća etapa je etapa u kojoj se događa suburbanizacija i u njoj središnji grad sporije raste. Četvrta etapa označava rast prigradskih dijelova te opadanje stanovništva u gradu. Peta, zadnja faza je faza u kojoj raste broj stanovnika u sekundarnim gradovima i metropolitanskim područjima.

4.4. Urbani trendovi

Urbana populacija je do 1995. godine porasla na 2,6 milijardi, a do 2030. godine raste do 5,1 milijarde. Veliki dio rasta stanovništva očekuje se u manje razvijenim zemljama, jer u tim zemljama događa se najveća urbanizacija u posljednjih pedeset godina. Do 2030. godine 57% ukupnog stanovništva u manje razvijenim zemljama živjet će u gradu, dok će u razvijenim zemljama taj postotak iznositi 84% (Anonymous 1, n.d.)

Rezultati iz 2015. godine pokazuju da je svjetska populacija dosegla brojku od 7.3 milijarde ljudi. 60% globalne populacije živi u Aziji (4.4 milijarde), 16% u Africi (1.2 milijarde), 10% u Europi (738 milijuna), 9% u Latinskoj Americi i Karipskom otočju (634 milijuna) i ostalih 5% u Sjevernoj Americi (358 milijuna) i Oceaniji (39 milijuna). Kina sa 1.4 milijarde i Indija sa 1.3 milijarde stanovnika i dalje ostaju dvije najveće zemlje svijeta. S više od milijardu ljudi predstavljaju 19 i 18% svjetske populacije. (Department of Economic and Social Affairs Population Division, 2015) Godine 2015., 50.4% svjetske populacije čine muškarci, a 49.6% žene.

Slika 1. Prikaz predviđanja broja stanovnika u Svijetu od 2015. do 2100. godine

TABLE 1. POPULATION OF THE WORLD AND MAJOR AREAS, 2015, 2030, 2050 AND 2100, ACCORDING TO THE MEDIUM-VARIANT PROJECTION

Major area	Population (millions)			
	2015	2030	2050	2100
World	7 349	8 501	9 725	11 213
Africa	1 186	1 679	2 478	4 387
Asia	4 393	4 923	5 267	4 889
Europe	738	734	707	646
Latin America and the Caribbean	634	721	784	721
Northern America	358	396	433	500
Oceania	39	47	57	71

Source: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). *World Population Prospects: The 2015 Revision*. New York: United Nations.

Izvor: https://esa.un.org/unpd/wpp/publications/files/key_findings_wpp_2015.pdf

Trenutno, svjetska populacija nastavlja rasti, iako sporije nego u prošlosti. Prije 15 godina, populacija je rasla za 1.24 % po godini dok danas raste za 1.18%. No, projekcije prikazuju da

će se svjetska populacija povećati za jednu milijardu u idućih 15 godina, dolazeći do brojke od 8.5 milijardi ljudi do 2030. godine, 9.7 milijardi do 2050. i 11.2 milijarde do 2100. godine.

Većina rasta populacije se očekuje u Africi, dok će se nekim zemljama Europe smanjit populacija. Neke od zemalja u kojima se očekuje smanjenje populacije za čak 15% su Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Mađarska, Japan, Latvija, Litva, Rumunjska, Srbija i Ukrajina. (Department of Economic and Social Affairs Population Division, 2015.)

5. Suvremeni grad

Prema Bosotin (2016.), suvremeni gradovi povezane su cjeline koje se zovu urbani sistem. Danas je jako teško odrediti točan broj stanovnika u određenom gradu, tj. točno odrediti granice velikih suvremenih gradova. Zbog toga se često daju podaci koji obuhvaćaju administrativne dijelove grada. Planiranjem prostornog razvoja i uređenjem prostorne strukture grada, nove ali i uređenjem postojeće, bavi se urbanističko planiranje. Planiranje prostornih struktura grada može se gledati sa dva aspekta: strukturno planiranje i arhitektonsko oblikovanje. Strukturno planiranje odnosi se na funkcionalne strukture (stambene zone, industrijske zone, zone opskrbe i drugo) i način iskorištavanja gradskog zemljišta. Arhitektonsko oblikovanje odnosi se na međusoban odnos pojedinih predmeta poput trga, ulica, zgrade i drugih.

Gradske skupštine, koje imaju svoje stručne institucije koje se nazivaju urbanistički zavodi, vode glavnu brigu o planiranju gradova. Pomažu im gradske uprave koje vode plansku politiku i donose mjere za njihovu politiku. Instrumenti ili mjere planske politike koje se koriste pri planiranju mogu se podijeliti u dvije skupine, a to su administrativne i provedbene mjere. Administrativne mjere su planovi, odluke, programi, naredbe i druge. Provedbene mjere su sanacija, obnova, nova gradnja, rekonstrukcija, revitalizacija, konzervacija i drugo.

„Utjecaj globalizacije i restrukturiranje u razvoju gradova sve je evidentniji. Urbano restrukturiranje u kontekstu globalizacije najdojmljivije je u ovim tendencijama. U posljednjih dvadesetak godina provedena je nova tehnološka revolucija. Riječ je o razvoju visoke tehnologije, možda najizraženije u informacijama i komunikacijama. Ona je, koristeći se računalima, omogućila informacijski razvoj i stvaranje informacijskog društva. Osim razvoja informacijske i komunikacijske tehnologije, zabilježen je veliki napredak u raznim oblicima prometa, što je pridonijelo globalizaciji.“ (Čaldarović, 2010 :59)

Prema Pacione (2009.), najrazvijeniji urbani sistemi svijeta su metroplitanska područja Londona, New Yorka te Tokija. Globalni gradovi su važna financijska, politička, kulturna i poslovna središta. Globalni grad ima organizirane globalne poslove, financijsku, trgovinsku i političku funkciju, te u njemu postoje socijalne i kulturne raznolikosti. „Saskia Sassen, sociologinja i jedna od najznačajnijih teoretičarki novog oblika svjetskog grada, koji danas uobičajeno nosi pridjev 'globalni', isti određuje kao visokokoncentrirane centre upravljanja u

organizaciji svjetske ekonomije; ključne lokacije za tvrtke koje se bave pružanjem financijskih i poslovnih usluga; mjesta proizvodnje, uključujući proizvodnju inovacija, u sektoru financijskih i poslovnih usluga te tržišta stvorenih proizvoda, usluga i inovacija.“ (Lukić, 2009.: n.p.) Jedna od vrsta podjela globalnog grada je Thriftov tip. „... koji razlikuje tri razine izdvajanja globalnih gradova:

1. **Pravi globalni centri** koji sadrže podružnice i središnjice nekih od najvažnijih svjetskih korporacija i banaka koje su zadužene za većinu svjetske trgovine i razmjene. To su New York, London i Tokio.
2. **Zonalni centri** koji sadrže urede mnogih velikih korporacija te imaju važnu ulogu u međunarodnom poslovanju. Primjeri takvih centara su Paris i Los Angeles.
3. **Regionalni centri** u kojima se nalaze uredi kompanija i stranih financijskih organizacija, ali nemaju toliko važnu ulogu u međunarodnom poslovanju. Takvi centri su primjerice Sydney i Chicago.“ (Mihalić, 2015.: n.p.)

U 21. stoljeću kreativnost se nameće u svim ljudskim djelatnostima pa se tako uvodi i koncept kreativnih gradova. Takvi gradovi okupljaju kreativne pojedince i potiču njihovo stvaralaštvo. Koncept kreativnih gradova je odgovor na pitanje koje glasi: „...Kako gradove učiniti istovremeno učinkovitijima, privlačnijima za turiste i ugodnijima za život stalnog i privremenog stanovništva...“. (Lamza- Maronić, Glavaš, Mavrin, 2016. : 13.) Autori Lamza- Maronić, Glavaš i Mavrin mišljenja su da su kreativni gradovi mjesta gdje se stvara bolji život i sredina za zajednicu uvođenjem inovacija, raznim eksperimentiranjima, uvođenjem novih ideja i drugo. Tri ključna elementa gradskog života u kreativnim gradovima su život, radno vrijeme i slobodno vrijeme. Kreativni gradovi zadovoljavaju navedene elemente te omogućavaju svojim građanima ravnotežu između privatnog i poslovnog života. Navodi se deset ključnih kapitala kreativnog grada, koji moraju međusobno biti usklađeni kako bi grad bio uspješan i kreativan. To su ljudski, socijalni, kulturni, intelektualni, znanstveni i tehnički, demokratski, okolišni i financijski kapital te kapital kreativnosti i kapital vodstva. Pravilnim upravljanjem i usklađivanjem tih kapitala postiže se urbana ravnoteža, točnije kreativni grad. „Suvremeni gradovi predstavljaju ogledalo razvoja naše civilizacije koji poput snažnih magneta privlače najkvalitetnije ljudske, tehnološke, organizacijske i prirodne resurse. Pametni gradovi trebaju se razvijati prema integriranim odnosno cjelovitim gradovima, u kojima će se svijest o povezanosti i međusobnoj uvjetovanosti primijeniti u svim područjima čovjekova života i njegova odnosa s prirodom koja ga okružuje.“ (Ibid.: 41.)

5.1. London – suvremeni grad

London glavni je grad Engleske i Ujedinjenog Kraljevstva. Povijest Londona započinje osnivanjem od strane Rimljana, koji su ga nazvali *Londinium*. Najkasnije od 19. stoljeća, naziv "London" odnosi se i na metropolis koji se razvio oko grada. London je značajan "globalan grad" i jedno od najvećih svjetskih financijskih središta s najvećim bruto domaćim proizvodom u Europi. U središnjem Londonu smještena su sjedišta većine britanskih kompanija među prvih 100 prema indeksu FTSE 100 Londonske Burze, i više od 100 među 500 najvećih europskih. Golemi utjecaj Londona na politiku, financije, obrazovanje, zabavu, masovne medije, modu, te umjetnost i kulturu, uvelike doprinosi globalnom statusu grada. Grad je također i važna turistička destinacija za domaće i strane posjetitelje. Najvažnija odrednica globalnog grada je u tome da njegova uloga nadilazi nacionalne i regionalne okvire, da je on svojevrsni upravljački centar svijeta. Suvremeni London je upravo to: jedan od centara kontrole i upravljanja globalnim kapitalizmom i svjetskom ekonomijom u kojoj glavnu riječ imaju multinacionalne kompanije. Postao je jedna od ključnih lokacija za tvrtke koje se bave pružanjem financijskih i poslovnih usluga, a zbog visokog životnog standarda i značajno tržište stvorenih proizvoda, usluga i inovacija. Izrastanje Londona u globalni grad rezultat je međusobnog utjecaja više različitih procesa: transformacije svjetske ekonomije, krize tradicionalnih industrija i prijelaza iz industrijskog u postindustrijsku fazu razvoja društva, uvođenja novih tehnologija u prometu i komunikacijama, razvoja informatičke industrije, itd. Spomenuti procesi snažno su se odrazili na ekonomski sastav stanovništva, te fizionomske i socijalne strukture grada. (Ackroyd,2001.) Prema Lukiću (2006.), London ima sve karakteristike globalnog grada, on je jedan od centara kontrole i upravljanja svjetskom ekonomijom i globalnim kapitalizmom, jedan je od ključnih lokacija za multinacionalne kompanije te tvrtke koje se bave pružanjem financijskih i poslovnih usluga. London je bio jedan od prvih industrijskih gradova te također jedan od najrazvijenijih gradova u to doba. Deindustrijalizacija Londona događa se šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća. „ Kao rezultat spomenutih procesa London je danas globalni centar financijskog sektora, kreativnih – kulturnih “industrija” i nove digitalne ekonomije.“ (Ibid.,: n.p.)

6. Zaključak

Grad je veće izgrađeno naselje, organizirano u više ili manje povezanu, diferenciranu društvenu zajednicu, tj. gradsku općinu koji čine svi građani istoga grada. Mjerila za definiranje grada su kompaktnost ili zatvorenost naselja, udio stanovništva zaposlenost u sekundarnim i tercijarnim djelatnostima, veličina naselja, gustoća naseljenosti (broj stanovnika po jedinici površine), tip zgrada, socijalna struktura stanovništva, povijesno i pravno mjerilo, centralitet naselja, unutarnja funkcionalna podjela grada, prometna funkcija, gustoća radnih mjesta i mnoga druga. Grad je centar društvenih i političkih promjena te kulturnih inovacija.

Od osnutka gradova, od antičkih, rimskih, srednjovjekovnih gradova do industrijskog grada pa sve do današnjeg suvremenog grada, vidljiv je ljudski napredak i važnost organizacije u naseljenom prostoru. Tijekom povijesti većina stanovništva živjela je ruralnim načinom života. Oko polovice ukupnog svjetskog stanovništva danas živi u gradovima, ali omjer gradskog i seoskog stanovništva ovisi o razvijenosti zemlje. U razvijenim zemljama Sjeverne Amerike, Europe, Japana i Australije više od $\frac{3}{4}$ stanovništva živi u gradovima.

Pojam urbanizacije obuhvaća prostorno širenje postojećih i nastanak novih gradova, preobrazbu općega stanja urbaniziranosti teritorija neke zemlje: smanjivanje broja seoskih i mješovitih naselja, porast broja manjih, srednjih i velikih urbanih središta, porast koncentracije središnjih urbanih funkcija (financijskih, proizvodnih, obrazovnih, kulturnih) u najvećim naseljima te širenje utjecaja najvećih gradova na ukupan teritorij neke zemlje. Urbanizacija je globalan proces, a posebno je intenzivna u nerazvijenijim zemljama, u kojima poprima drastične razmjere dovodeći do izrazitoga porasta broja stanovnika u najvećim gradovima, megalopolisima i, posljedično, do problema organizacije života u njima te do porasta broja gradova s više od 100 000 stanovnika. Za razliku od nerazvijenih zemalja, proces urbanizacije znatno je stabilniji u, već odavno urbaniziranim, zemljama Zapadne Europe i SAD-u, u kojima je od 1950-ih zamjetna tendencija pada broja stanovnika u najvećim gradovima i preseljavanja stanovništva u okolice (metropolitanizacija).

7. Literatura

1. Ackroyd, P. (2001). *London. The New York Times*. Raspoloživo na: <http://www.nytimes.com/2001/12/02/books/chapters/london.html> (Pristupljeno 2. travnja 2019.)
2. Anonymous 1. (n.d.). *Urbanizacija*. Raspoloživo na: <http://www.freewebs.com/boban40/poglavlje%203%20Urbanizacija.PDF> (Pristupljeno 17. ožujka 2019.)
3. Bjelajac, S., Vrdoljak, D. (2009.) *Urbanizacija kao svjetski proces i njezine posljedice*, Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Splitu, No. 2-3, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet: Split
4. Bosotin, I. (2016). *Metropolitanizacija*. Veleučilište u Šibeniku: Šibenik
5. Čaldarović, O. (2010). *Utjecaj suvremene komunikacijske tehnologije na suvremenu urbanu sredinu-prostor, mjesta, vrijeme*. Zagreb: Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu
6. Department of Economic and Social Affairs Population Division (2015). *World Population Prospects The 2015 Revision*. New York: United Nations Available from: https://esa.un.org/unpd/wpp/publications/files/key_findings_wpp_2015.pdf (pristupljeno 14. ožujka 2019.)
7. Glamuzina, N. (2013.), *Urbana historijska geografija*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu: Split, Raspoloživo na: <http://inet1.ffst.hr/images/50013809/Glamuzina.Urbana.historijska.geografija.pdf> (Pristupljeno 27. ožujka 2019.)
8. Graovac Matassi, V. (2004). *Pregled razvoja procesa urbanizacije u svijetu*. Geografija.hr. Raspoloživo na: <http://www.geografija.hr teme/pregled-razvoja-procesa-urbanizacije-u-svijetu/> (Pristupljeno 2. travnja 2019.)
9. Hrvatska enciklopedija 1 (n.d.). *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Raspoloživo na: <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=22952> (Pristupljeno 14. ožujka 2019.)
10. Hrvatska enciklopedija 2 (n.d.). *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Raspoloživo na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=63319> (pristupljeno 14. ožujka 2019.)
11. Hrvatska enciklopedija 3(n.d.). *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Raspoloživo na: <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=40463> (Pristupljeno: 29. ožujka 2019.)
12. Lamza - Maronić, M., Glavaš, J., Mavrin, I. (2016.) *URBANI MANAGEMENT Izazovi, upravljački trendovi i regeneracijske prakse za gradove*, Ekonomski fakultet u Osijeku, Studio HS Internet: Osijek
13. Lukić, A. (2009.) *Top lista vodećih svjetskih gradova*, Geografija.hr, Raspoloživo na: <http://www.geografija.hr/svijet/top-lista-vodecih-svjetskih-gradova/> (Pristupljeno 3. travnja 2019.)

14. Lukić, A. (2006.) *London-transformacija globalnog grada*, Geografija.hr, Raspoloživo na: <http://www.geografija.hr/svijet/london-transformacija-globalnog-grada/> (Pristupljeno 3.travnja 2019.)
15. Majetić, F. (2014). *Grad u postindustrijsko doba: Važnija ekonomska obilježja suvremenog grada*. Zagreb : Socijalna ekonomija
16. Mihalić, A. (2015.) *Ekonomija gradova razvijenih zemalja svijeta*, Geografija.hr. Raspoloživo na: <http://www.geografija.hr/svijet/ekonomija-gradova-razvijenih-zemalja-svijeta/> (Pristupljeno 2.travnja 2019.)
17. Milić, B. (2002). *Razvoj grada kroz stoljeća 3. Novo doba*. Zagreb : Školska knjiga
18. Milić,B. (1994). *Razvoj grada kroz stoljeća 1. Prapovijest-Antika*. Zagreb : Školska knjiga
19. Mitrović, M. (2013.), *Industrijska proizvodnja i urbanizacija*, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, Odjel za ekonomiju i turizam: Pula, završni rad, Raspoloživo na: http://eknjiznica.unipu.hr/2136/1/2013_28.pdf (Pristupljeno 27.ožujka 2019.)
20. Pacione, M. (2009). *Urban Geography*. London : Routledge
Raspoloživo: <https://zir.nsk.hr/islandora/object/vus:410/preview> (pristupljeno 2. travnja 2019.)
21. *Urbanizacija i urbani sistemi (n.d.)*. *Urbanizacija i urbani sistemi*, Raspoloživo na: <https://padlet.com/pepy5/44woethzercp> (Pristupljeno: 27. ožujka 2019.)
22. Vresk, M. (1989.) *Urbanizacija i mobilnost stanovništva, Uopćeni evolutivni model međuzavisnosti*, Geografski oglasnik: Zagreb
23. Vresk, M. (2002). *Grad i urbanizacija*. Zagreb: Školska knjiga

Popis slika

Slika 1. Prikaz predviđanja broja stanovnika u Svijetu od 2015. do 2100. godine..... 16.